

УДК 349.3

А. В. Скоробагатько

кандидат юридичних наук, доцент
Одеська національна морська академія,
кафедра цивільного та трудового права, завідувач
вул. Дидріхсона, 8, Одеса, 65058, Україна

**ВПЛИВ ЄДНОСТІ ТА УНІФІКАЦІЇ НА ВРЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНИХ
ВІДНОСИН**

У статті досліджується питання щодо впливу єдності та уніфікації на врегулювання пенсійних відносин.

Ключові слова: єдність, уніфікація, диференціація, пенсійне забезпечення, правове регулювання.

У сучасних умовах перед наукою права соціального забезпечення стоїть ряд загальних теоретичних проблем, пов'язаних із визначенням шляхів подальшого вдосконалення законодавства з пенсійного забезпечення. Необхідно, зокрема, дати правильну оцінку місця й ролі таких важливих правових категорій, які в юридичній науці називають єдністю, уніфікацією, диференціацією, визначити їх значення для науки права соціального забезпечення.

Аналіз публікацій свідчить, що останнім часом в Україні активізувалися дослідження у сфері соціального забезпечення. Таку тенденцію слід відзначити, як позитивне явище. Зокрема, проблеми пенсійного забезпечення та процес його реформування активно досліджують такі відомі вчені в галузі права соціального забезпечення, як В. М. Андріїв, Г. С. Гончарова, М. І. Іншин, Л. І. Лазор, І. В. Оклей, П. Д. Пилипенко, І. М. Сирота, С. М. Синчук, Н. М. Хуторян, М. М. Шумило, О. М. Ярошенко та ін. Вагомий внесок у розвиток теорії галузевої науки внесли: Н. Б. Болотіна, С. М. Прилипка, Б. І. Сташків.

Проте, аналіз публікацій із пенсійної проблематики дає нам підстави стверджувати, що й досі відсутні ґрунтовні дослідження теоретичного спрямування таких понять, як єдність й уніфікація в пенсійному забезпеченні, не розкрито їх значення у формуванні пенсійного законодавства. Зазначені правові категорії, на жаль, не одержали належного обґрунтування й у фундаментальній правовій науці — теорії держави та права. А недостатня дослідженість наукою права соціального забезпечення проблеми впливу єдності й уніфікації на законотворчий процес не могла не відбитися негативно в пенсійному законодавстві (про що свідчать численні зміни й доповнення до чинного законодавства). Саме тому закономірно в нових соціально-економічних умовах, у період створення нової пенсійної системи, провести аналіз цих правових понять.

Отже, метою цієї публікації є спроба усунути цю прогалину, оскільки дослідження зазначеного питання, а саме впливу єдності й уніфікації на

формування пенсійного законодавства, на наш погляд, надасть новий імпульс розвитку актуальної галузі національної системи права — права соціального забезпечення, а також сприятиме вдосконаленню законодавства з пенсійного забезпечення, яке, в кінцевому результаті, має забезпечити створення ефективної пенсійної системи в Україні та сприятиме реалізації нової концепції соціальної політики держави.

На наш погляд, необхідно визначити межі співвідношення таких правових явищ, як єдність й уніфікація, встановити, у чому проявляється подібність між цими дефініціями, а в чому — відмінність, адже розвиток науки завжди пов'язаний саме з удосконаленням її понятійного апарату, від точності і якості якого і залежить дотримання законності. Саме науково аргументовані дефініції мають принципове значення як у теоретичному, так і практичному відношенні, вони надають можливість направити увагу правозастосовувачів на більш важливі положення пенсійного законодавства й чітко усвідомити сутність і зміст конкретних норм права.

На сучасному етапі в законодавстві все більше спостерігається тенденція до уніфікації правового регулювання різного роду суспільних відносин. Ця тенденція в останні роки проявляється й в регулюванні пенсійних відносин, про що свідчать прийнятий 9 липня 2003 року Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», і Закон України від 8 липня 2011 року «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Норми останнього Закону внесли суттєві зміни в чинне законодавство та сприяють уніфікації правил щодо призначення пенсій для всіх учасників правовідносин. Така направленість формування законодавства, що визначається єдністю економічної й політичної основи життя суспільства, свідчить про зростаючу роль єдиних принципів у правовому регулюванні цих відносин та має сприяти утвердженню принципу справедливості в пенсійному забезпеченні.

Досліджуючи важливість таких правових категорій, як єдність й уніфікація у формуванні пенсійного законодавства, вважаємо логічним згадати й цілком протилежну їм дефініцію — диференціацію. Певна річ, у сучасних умовах диференціація потрібна, оскільки вона: по-перше, надає можливість всебічно охопити правовим регулюванням багатогранні пенсійні відносини; по-друге, в правовому регулюванні пенсійних відносин (особливо в перші роки незалежності країни) доволі часто спостерігалася й продовжує мати місце тенденція застосування диференційованих норм. Тому цілком безспірною є точка зору російського вченого О. Є. Мачульської, що диференціація об'єктивно необхідна з метою вирівнювання матеріального становища різних груп соціально незахищених громадян і відновлення їх статусу як повноцінних членів суспільства [1, с. 115].

На важливість диференціації, її взаємодію з уніфікацією та вплив цих правових явищ на регулювання правових відносин неодноразово вказували науковці. Зокрема, доречно відзначав професор М. Й. Бару, якщо диференціація ускладнює всі стадії правотворення й правозастосування, то уніфікація цей процес спрощує, а значить полегшує й робить нормативний матеріал більш доступним. При цьому, незалежно від того, що в одному випадку

процес правового регулювання ускладнюється, а в іншому спрощується, диференціація й уніфікація є необхідними способами досягнення найбільш ефективного правового регулювання [2, с. 46]. Безумовно, диференціація і уніфікація в правотворчості тісно поєднані та доповнюють одна одну.

Але, оскільки обсяг статті обмежений, то в подальшому ми сконцентруємо увагу лише на аналізі правових категорій «єдність» й «уніфікація». Доцільно звернути увагу на сутність цих термінів, що надасть можливість нам ґрунтовніше простежити особливості їх застосування. Отже, в першу чергу, з'ясуємо їх етимологічне значення.

Так, «єдність» тлумачиться, як такий взаємозв'язок певних предметів, процесів, що утворює цілісну систему взаємодії, внутрішню стійку в змінах і в той же час, яка включається в більш широку систему [3]. У тлумачному словнику російської мови значення слова «єдність» визначається наступним чином: «спільність, цілісність, згуртованість, нерозривність, взаємний зв'язок» [4, с. 186]. На нашу думку, ключовим поняттям, яке найбільш всебічно характеризує цю дефініцію, є слово «цілісність», яке означає внутрішню пов'язаність усіх частин чого-небудь, єдине ціле. Сміслове значення дефініції «єдність», що розкривається в зазначеному словнику, характеризує певним чином цю категорію й відносно права соціального забезпечення.

Зазначимо, що представниками різних наукових шкіл у галузевій юридичній науці також приділялась увага до визначення поняття «єдність». Так, у свій час, досить влучно відмічав Б. К. Бегичев, що зазначена правова категорія проявляється: в єдності принципів регулювання, єдиному типі законодавства про працю для всіх учасників трудових відносин, у єдності способів формування змісту прав та обов'язків у трудових правовідносинах, а також засобів захисту суб'єктивних трудових прав і забезпечення виконання трудових обов'язків [5, с. 97–98]. В той же час, сучасна українська дослідниця Т. А. Коляда зауважує, що під єдністю в трудовому праві слід розуміти утвердження рівності прав, засноване на всезагальності й загальнообов'язковості права. Воно може бути забезпечене за допомогою цілісної, несуперечливої системи законодавства й у нормативному вираженні зумовлює існування загальних норм [6, с. 305]. Безумовно, такий підхід вчених до розуміння цієї категорії у трудовому праві певною мірою застосовується і до розуміння на сучасному етапі цієї дефініції у праві соціального забезпечення (спільність принципів правового регулювання, взаємозв'язок прав та обов'язків суб'єктів соціально — забезпечувальних правовідносин, тощо).

Так, єдність правового регулювання пенсійних відносин забезпечується нормами Конституції України, законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про пенсійне забезпечення», «Про недержавне пенсійне забезпечення», нормами інших законів і нормативних актів, що мають загальний характер. Наприклад, Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, що перебували на військовій службі в органах вну-

трішніх справ, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом. Закон має на меті реалізацію особами, які мають право на пенсію, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення, у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом, і спрямований на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначених категорій громадян України [7].

Отже, будучи однією з важливих рис сучасного національного пенсійного забезпечення, єдність виявляється у загальності та обов'язковості для всіх видів пенсійних відносин основних його принципів та означає встановлення єдиних, однакових умов пенсійного забезпечення для всіх пенсіонерів [8, с. 490].

Поряд із дослідженням значення єдності у правовому регулюванні та вдосконаленні пенсійних відносин, не менш актуальним і важливим, як у теоретичному, так і практичному сенсі, залишається питання про визначення ролі уніфікації у цьому процесі. Визначення поняття уніфікації (інтеграції) [9] наведено в різних тлумачних та енциклопедичних словниках, у науковій літературі. Так, зокрема, у Словнику іншомовних слів під інтеграцією розуміється об'єднання в ціле яких-небудь частин [10, с. 276]. Сучасні українські науковці наводять одразу декілька різних за смисловим значенням визначень інтеграції: об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі [11, с. 500]. А уніфікація трактується ще й як зведення чого-небудь до єдиної форми [12, с. 657]. А у Великому тлумачному словнику сучасної української мови уніфікація трактується ще й як зведення чого-небудь до єдиних нормативів [11, с. 1508].

Оскільки ця дефініція іншомовного походження і запозичена в українську та російську мови, то в різних словниках, як ми бачимо, наводяться схожі тлумачення зазначеного терміну, але, не дивлячись на деякі труднощі з чітким визначенням даного поняття, етимологічний зміст наведених дефініцій свідчить, що найбільш характерними ознаками «уніфікації» є: наближення, запозичення, взаємовплив, зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів тощо.

У теорії права, вважає Т. В. Колеснік-Омельченко, уніфікація законодавства розглядається як тенденція, що полягає в акумулюванні однотипних розпоряджень і створенні юридичних актів, що спрощували б законодавство, роблячи його доступним і однаковим. За допомогою уніфікації долається неузгодженість у структурі механізму правового впливу, усувається його перенасиченість, ліквідується невиправдана роз'єднаність і неузгодженість у правозастосуванні [8, с. 487–492].

Досліджуючи роль уніфікації в удосконаленні національного законодавства, О. Ф. Скакун відмічає багатовекторність цієї дефініції. На її думку, уніфікація проявляється, зокрема, у процесі систематизації національного законодавства, що виражається в об'єднанні всіх структурних елементів

системи законодавства, усуненні розбіжностей у регулюванні схожих явищ, приведенні до однаковості правових норм нормативно-правового акта, галузей законодавства і національного законодавства в цілому [13, с. 387].

На позитивні сторони уніфікації законодавства свого часу вказували відомі радянський вчені-представники різних галузевих наук, а саме: В. В. Караваєв, О. В. Садіков, І. О. Снігір'ова. Так, цивіліст О. В. Садіков, розкриваючи сутність уніфікації, відмічав, що, по-перше, уніфікація створює ряд переваг законодавчого характеру: зменшує обсяг нормативного матеріалу, нівелює елементи нормативного дублювання. По-друге, вона полегшує вивчення й застосування правових норм. Як результат, уніфікація усуває невинуватені випадки диференціації [14, с. 38].

Наголошуючи на вагомості уніфікації в трудовому праві, І. О. Снігір'ова аргументовано доводить необхідність, за певних умов, уніфікації (інтеграції) правового регулювання. На її думку, про уніфікацію можна говорити тільки тоді, коли немає відмінностей, що породили особливі норми, або поява диференціації не була в достатній мірі обґрунтованою [15, с. 89].

Уніфікація норм пенсійного законодавства, на думку В. В. Караваєва, — це не затвердження яких-небудь стандартних норм пенсійного забезпечення, наприклад, єдиних розмірів пенсій для всіх пенсіонерів, чи для тих, хто отримує пенсію одного виду, наприклад, для інвалідів однієї і тієї ж групи. Уніфікація пенсійного законодавства — це таке спрощення, в результаті якого різко скорочується число норм, які по-різному регулюють одні і тіж питання по окремих видах пенсіонування (пенсії робітникам і службовцям, колгоспникам, військовослужбовцям тощо) без завдання шкоди при вирішенні тих чи інших питань [16, с. 60].

Безперечно, позитивні сторони уніфікації досить вагомі, їх не можна випускати з поля зору та слід брати до уваги при проведенні роботи з вдосконалення законодавства, а наведені точки зору, безперечно, є переконливими й залишаються актуальними в умовах створення нового пенсійного законодавства.

Проведений аналіз розуміння уніфікації в працях різних авторів надає нам можливість вважати, що уніфікація — це відповідальний процес діяльності компетентних державних органів, спрямований на вироблення правових норм для однакового регулювання правовідносин (у нашому дослідженні — пенсійних відносин).

У цілому, ми підтримуємо думку, що термін «уніфікація права» означає процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин, а головними методами уніфікації у праві є систематизація національного законодавства, імплементація норм міжнародного права у національне законодавство, його адаптація до вимог міжнародного права тощо [17, с. 921].

Логічним продовженням нашої роботи вважаємо аналіз співвідношення досліджуваних дефініцій: «єдність» й «уніфікація». На наш погляд, ґрунтовну відповідь на поставлене запитання дає відомий український вчений у галузі трудового права З. К. Симорот. Так, у монографії «Єдність

радянського законодавства про працю» дослідник відзначає, що поняття єдності радянського законодавства про працю не ідентичне такому поняттю, як уніфікація законодавства, яке передбачає усунення відмінностей, які містяться в нормативних актах у правовому регулюванні одних і тих же суспільних відносин. При цьому, уніфікація вимагає єдиних підходів до правового регулювання не тільки в головному, в істотному, принципово важливому, але і в деталях. Єдність не має нічого спільного з однаковістю [18, с. 4].

Схоже бачення співвідношення цих понять ми зустрічаємо й у М. Й. Бару та Л. Ф. Петренко. Так, Л. Ф. Петренко слушно зазначає: «Якщо єдність припускає спільність основних принципів і спільність вихідних, основних позицій, то уніфікація має на увазі усунення розбіжностей у регулюванні певних відносин» [19, с. 9].

Водночас, М. Й. Бару вважає, що єдність та уніфікація (інтеграція) правових норм — це не ідентичні поняття. У першому випадку передбачається загальність основоположних позицій, в другому — усунення відмінностей в регулюванні певних відносин [2, с. 45]. Продовжуючи свою думку, вчений зауважує, що, незважаючи на розходження в поняттях єдності та уніфікації, між ними є суттєвий зв'язок. Цей зв'язок діалектичний, взаємопроникаючий. Уніфікуючи норми, що регулюють окремі елементи трудових відносин, законодавець створює умови для зростання процесу, що формує єдність. Уніфікація норм розчищає шлях для єдності. У цьому, на його погляд, полягає органічний зв'язок між уніфікацією і єдністю [2, с. 45].

Висловлені точки зору фахівців щодо суті досліджуваних дефініцій співпадають та свідчать, що поняття єдності не рівнозначне поняттю уніфікації. Наведені погляди вчених цілком характерні й для правового регулювання пенсійних відносин.

На завершення аналізу досліджуваних правових понять, можемо зробити такі висновки:

1. Для права соціального забезпечення, як і для будь-якої іншої галузі права, характерним є його єдність, що проявляється у внутрішньому зв'язку всієї сукупності норм, що регулюють суспільні відносини, які становлять предмет даної галузі. Під єдністю правового регулювання пенсійних відносин ми розуміємо спільність, цілісність, нерозривність, взаємний зв'язок, що утворює цілісну систему правового регулювання призначення пенсій. Єдність у пенсійному забезпеченні, якщо мати на увазі її юридичні ознаки, характеризується встановленням загальних цілей і завдань правового регулювання, специфічністю юридичних способів впливу на суспільні відносини, які становлять предмет регулювання, рівністю основних прав і обов'язків громадян, спільністю способів їхньої реалізації.

2. Значення уніфікації проявляється, в основному, у тому, що цей процес дозволяє спростити нормативний матеріал, забезпечити його однакове застосування шляхом усунення не завжди виправданих розходжень у змісті норм. Одним із найважливіших аспектів уніфікації пенсійного законодавства є визначення єдиних підходів, забезпечення єдності умов у питаннях

пенсійного забезпечення. Уніфікація законодавства сприяє синхронній дії всіх структурних елементів системи законодавства, зміцнює їхню взаємозумовленість, дозволяє підтримувати розумний баланс у правотворчості та одночасно найбільш повно й реально відображає весь хід змін.

3. Поняття єдності не тотожне поняттю уніфікації законодавства. Єдність проявляється у загальності вихідних та ключових положень правового регулювання, взаємозв'язку прав та обов'язків суб'єктів пенсійних правовідносин. Уніфікація передбачає усунення відмінностей, що містяться в нормативних актах, у правовому регулюванні одних і тих же суспільних відносин. При цьому, уніфікація вимагає єдиних підходів до правового регулювання не тільки в головному, в істотному, принципово важливому, але і в деталях. Однак, єдність і уніфікація, як правові категорії, тісно пов'язані між собою і є необхідними засобами досягнення найбільш ефективного правового регулювання та забезпечують здійснення й реалізацію права громадян у сфері пенсійного забезпечення.

4. Уніфікація законодавства проявляється в двох напрямках: з одного боку — вироблення загальних приписів з тих чи інших подібних питань у пенсійному забезпеченні, а з іншого — систематизація уніфікованих положень законодавства.

5. В умовах сучасності визначальними для загального розвитку пенсійного законодавства мають бути тенденції до зміцнення єдності норм і поступового поширення загальних правил на всіх без винятку громадян. На наш погляд, необхідно підіймати рівень норм загального законодавства в сфері пенсійного забезпечення, тим самим необхідність в спеціальних законах відійде на другий план.

Таким чином, ми дійшли висновку, що єдність в правовому регулюванні призначення пенсій знаходиться в нерозривному зв'язку з уніфікацією пенсійного законодавства.

Список літератури

1. Право социального обеспечения [Текст] / Е. Е. Мачульская: учебник для бакалавров. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт. 2013. — 575 с.
2. Бару М. И. Унификация и дифференциация норм трудового права / М. И. Бару // Советское государство и право. — 1971. — № 10. — С. 45–50.
3. Вільна загальнодоступна багатомовна універсальна інтернет-енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: около 80000 слов и фразеологических выражений [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — 4-е изд., доп. — М. : Азбуковник, 1999. — 943 с.
5. Советское трудовое право [Текст]: Учебник / под ред. А. Д. Зайкина. — М. : Юрид. лит., 1979. — 544 с.
6. Коляда Т. А. Сучасні підходи до визначення єдності та диференціації правового регулювання суспільних відносин / Т. А. Коляда // Кодифікація трудового законодавства України: стан та перспективи. — Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. — С. 305–308.
7. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб [Текст]: закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХП [Електронний ресурс] // Комп'ютерна система інформаційно-правового забезпечення ЛІГА: Закон

8. Колеснік-Омельченко Т. В. Співвідношення єдності та диференціації в законодавстві про пенсійне забезпечення / Т. В. Колеснік-Омельченко // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 487–492.
9. В літературі поряд із терміном «уніфікація» часто використовується і термін «інтеграція» законодавства. На наш погляд, перший термін є більш вдалим. Його ми в даній статті і будемо використовувати, тим більше, що він є загальноприйнятим для визначення аналогічних визначень в літературі з міжнародного приватного права.
10. Словарь иностранных слов [Текст] / [ред. : С. М. Локшина, Б. Ф. Корицкий]. — М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1954. — 853 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
12. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь. — М. : Книжный мир, 2004. — 720 с.
13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права [Текст] / О. Ф. Скакун : підручник ; [пер. з рос.]. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
14. Садиков О. Н. Дифференциация и унификация гражданского законодательства / О. Н. Садиков // Советское государство и право. — 1969. — № 12. — С. 36–44.
15. Снигирева И. О. К вопросу об отраслевой дифференциации в советском трудовом законодательстве / И. О. Снигирева // Советское государство и право. — 1964. — № 11. — С. 83–91.
16. Караваев В. В. О совершенствовании пенсионного законодательства / В. В. Караваев // Советское государство и право. — 1971. — № 10. — С. 59–65.
17. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / [ред. Ю. С. Шемшученко]. — К. : Юридична думка, 2007. — 992 с.
18. Симорот З. К. Единство советского законодательства о труде [Текст] / З. К. Симорот. — Киев : Наукова думка, 1988. — 276 с.
19. Петренко Л. Ф. Законодательство о труде научных работников [Текст] / Петренко Л. Ф. — М. : Наука, 1988. — 224 с.

А. В. Скоробагатько

Одесская национальная морская академия,
кафедра гражданского и трудового права
ул. Дидрихсона, 8, Одесса, 65058, Украина

ВЛИЯНИЕ ЕДИНСТВА И УНИФИКАЦИИ НА УРЕГУЛИРОВАНИЕ ПЕНСИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

В статье проанализированы понятия «единство» и «унификация», исследованы взгляды ученых относительно влияния этих правовых категорий на сферу пенсионного законодательства, выявлены отличия и предлагается вывод, что понятие «единство» не тождественно понятию «унификация».

Ключевые слова: единство, унификация, дифференциация, пенсионное обеспечение, правовое регулирование.

A. V. Skorobagatko

Odessa National Maritime Academy,
The Department of Civil and Labor Law
Didrikhsona str., 8, Odessa, 65058, Ukraine

**EFFECT OF UNITY AND UNIFICATION ON REGULATION
OF PENSIONARY RELATIONS**

Summary

The article is indicated terms of unity and unification, there is an investigation of scientific views about influence of these terms on pensionary legislation, exposure of differences between them. As a result, we suppose conclusion that the term «unity» is not the same as «unification».

Key words: unity, unification, differentiation, pension provision, legal regulation.